

«ПАСТКИ» ФРАЗЕОЛОГІЇ

Для мінімізації помилок у розділі «Фразеологія» учень має опанувати навички розпізнавання специфічних дистракторів (хибних варіантів).

1. Пастка компонентної омонімії (магія «опорного слова»). Найбільш частотний тип пастки, де учень обирає відповідь за наявністю в ній лексеми, що вже фігурує в реченні.

Методична порада: ігноруйте лексичне наповнення опорного слова, фокусуйтеся на цілісній семантичній метафорі (наприклад, не шукайте слово «голова» у реченні про інтелект, шукайте значення «розумний»).

2. Пастка дослівного сприйняття (буквалізм). У завданнях на знаходження фразеологізму часто дають варіанти вільних словосполучень, які за формою імітують фразеологізми.

Методична порада: проводьте перевірку на синтаксичну неподільність. Фразеологізм завжди можна замінити одним словом-синонімом, вільне сполучення – ні.

3. Пастка семантичної мімікрії. Використання висловів, що описують різні психологічні стани, але мають ідентичні граматичні компоненти.

Методична порада: ретельно аналізуйте причинно-наслідкові зв'язки в реченні (наприклад, чи викликаний стан радістю («не чути землі»), чи втомою («не чути ніг»)).

Щоб структурувати процес опанування такої кількості сталих висловів і перетворити підготування на системне вивчення мовної картини світу, учням варто запропонувати не просто перелік, а логічну сітку понять. Запам'ятовування буде значно ефективнішим, коли фразеологізми згрупувати навколо стрижневих концептів людського буття.

З огляду на це, ми розробили методичний інструментарій, який дозволяє вчителю диференціювати матеріал, а учневі – будувати асоціативні зв'язки між близькими за значенням одиницями. Такий підхід мінімізує хаотичне запам'ятовування і сприяє формуванню цілісної фразеологічної компетенції.

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

№	Тематична група	Фразеологізми
1.	Розум, інтелект та досвід	мати голову на плечах; світла голова; не в тім'я битий; на три голови вищий; стріляний горобець; знати, де раки зимують; пройти крізь сито й решето; бачити на три сажні під землею; макітра варить
2.	Розумова обмеженість	без царя в голові; пуста макітра; курячий мозок; бідний на розум; курячий розум; курям на сміх; не бачити далі свого носа; на розум не багатий; голова як решето; меле, як порожній млин
3.	Праця, ретельність	засукати рукави; не покладаючи рук; працювати як віл; у поті чола; гнути горба; не за страх, а за совість;

		до сьомого поту; горить у руках; працювати як бджілка
4.	Ледарство, бездіяльність	бити байдики; ґав ловити; товкти воду в ступі; собак ганяти; горобцям дулі давати; і палець об палець не вдарити; сидіти склавши руки; баглаї бити; валяти дурня
5.	Мовлення, комунікація	за словом у кишеню не лізти; мову відняло; справляти теревені; точити ляси; розсипати перла; гострий на язик; говорити крізь зуби; чесати язика; співати дифірамби; лити воду
6.	Мовчання	тримати язика за зубами; як у рот води набрав; ні пари з вуст; заціпило мову; прикусити язика;

		<p>тримати язика на прив'язі; мовчати як риба; проковтнути язика; тримати в секреті</p>
7.	Щирість, чесність	<p>з відкритою душею; не кривити душею; поклавши руку на серце; чиста совість; говорити в очі; розкрити карти; як перед Богом</p>
8.	Лицемірство, підступність	<p>тримати камінь за пазухою; кривити душею; водити за ніс; м'яко стелити, та твердо спати; лити крокодилячі сльози; підставляти ніжку; грати подвійну гру; вовк в овечій шкурі</p>
9.	Сміливість, рішучість	<p>дивитися смерті в очі; тримати хвіст бубликом; не з боязкого десятка; брати бика за роги; спалити мости; лізти в саме пекло; іти ва-банк; не пасти задніх;</p>

		<p>ставити на карту; пан або пропав</p>
10.	Боягузтво, нерішучість	<p>ховати голову в пісок; душа в п'яти пішла; заяча душа; мороз по шкірі; жизки трусяться; як осиковий лист</p>
11.	Радість, піднесення	<p>на сьомому небі; не чути землі під собою; стрибати від радості; душа співає; світитися від щастя; підносити до небес; цвісти як мак</p>
12.	Сум, відчай	<p>як у воду опущений; хоч вовком вий; вішати носа; серце крається; як хмара; кусати лікті; посипати голову попелом; світ не милий; сльози ковтати</p>
13.	Гнів, роздратування	<p>рвати і метати; метати громи і блискавки; виходити із себе;</p>

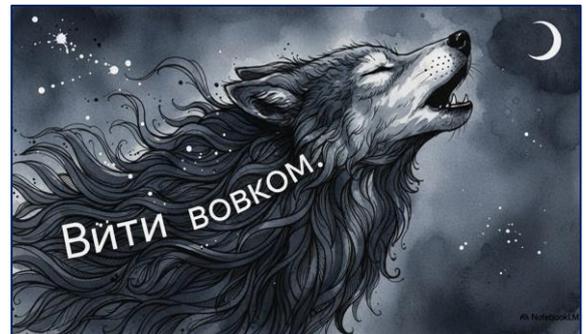
		<p>лізти на стіну; кров закипає; кидати іскри; виходити з берегів; накипіло на душі; допекти до живого</p>
14.	Багатство, достаток	<p>повна чаша; грошей кури не клюють; жити на широку ногу; золоті гори; як сир у маслі; молочні ріки й киселеві береги; за пазухою вітру немає</p>
15.	Бідність, нестатки	<p>голий як бубон; вітер свище в кишенях; перебиватися з хліба на квас; не мати копійки за душею; сісти на мілину; лизати лапу; зводити кінці з кінцями; на бобах сидіти; за душею ні гроша</p>
16.	Відносини, симпатія	<p>душа в душу; знайти спільну мову; бути на одній хвилі; прокладати місток; дивитися в один бік;</p>

		<p>припасти до серця; смалити халявки</p>
17.	Конфлікт, ворожнеча	<p>як кішка із собакою; розбити глека; ставити палиці в колеса; точити ножа; стати на дорогу війни; горщики побити; бути на ножах; чорна кішка пробігла</p>
18.	Швидкість, поспіх	<p>як вітром здуло; накивати п'ятами; тільки п'яти замигтіли; бігти галопом; брати ноги на плечі; летіти як на крилах; давати драла; з усіх ніг; як опечений; одним духом</p>
19.	Повільність, затримка	<p>як мокре горить; тягти kota за хвоста; за горами й долами; ледве ноги волочити; крок за кроком; розводити тяганину; тягнути сірка за хвіст;</p>

		тупцювати на місці; відкласти в довгий ящик
20.	Смирення, покора	опустити руки; плисти за течією; іти на повідку; бути під п'ятою; ходити на задніх лапках; хилити голову; хоч до рани прикладай; хоч мички мич; хоч мотузки крути

Важливим кроком для запам'ятовування фразеологізмів є залучення візуального каналу сприйняття, що дозволяє перетворити абстрактну лінгвістичну одиницю на живий, динамічний образ. Метод візуалізації базується на активізації правої півкулі мозку, яка відповідає за цілісне й емоційне бачення світу. Коли учень споглядає ілюстрацію, що буквально відтворює внутрішню форму вислову – як-от процес «кусання ліктів» чи «рахування грошей у чужій кишені» – виникає когнітивний дисонанс між прямим та переносним значеннями. Саме цей момент стає ключовим для глибокого запам'ятовування: абсурдність картини створює потужний асоціативний якір, який не дозволяє значенню «стертися» з пам'яті. Такий підхід допомагає дешифрувати метафору, приховану за кожним висловом, і відчутти його стилістичне забарвлення. Замість лінійного списку слів учень отримує об'ємну галерею смислів, де кожен фразеологізм наділений унікальним візуальним кодом. Це мінімізує ризик влучання у «фразеологічні пастки», адже в пам'яті фіксується не просто суха дефініція, а яскравий контекстуальний сценарій. Використання авторських ілюстрацій перетворює підготовку до НМТ на інтелектуальну гру, стимулюючи лінгвістичну допитливість і формуючи стійку

мовну інтуїцію. Пропонований нижче блок візуалізованих фразеологізмів є практичним втіленням цієї методики, покликаним наповнити процес навчання конкретним змістом.

Узагальнення результатів апробації циклу завдань на встановлення фразеологічних відповідностей дозволяє констатувати певні висновки. На відміну від механічного «зазубрювання», робота з фразеологічними одиницями в структурі повноцінного висловлювання сприяє розвитку лексичної гнучкості та когнітивної глибини мислення. Учень привчається аналізувати внутрішню форму вислову та його функціональну потужність. Важливу роль у цьому процесі відіграє візуалізація фразеологічного образу, яка перетворює абстрактну одиницю на стійку ментальну карту. Використання ілюстрацій дозволяє учневі / вступнику задіяти емоційну пам'ять, що значно пришвидшує дешифрування метафори та закріплює її в свідомості як цілісний зоровий код. Це закладає фундамент семантичної точності, що є визначальною умовою успішного виконання тестів високого рівня складності. Особливо цінною в цьому контексті є робота з дистракторами, що мають спільні опорні компоненти. Методика привчає учня не до імпульсивного вибору за зовнішньою схожістю слів, а до свідомого відсікання помилкових гіпотез через перевірку логічної та граматичної сумісності фразеологізму з контекстом.

Використана література:

1. Коткова Л. Листи, що оживають. Як цікаво й сучасно подати біографію письменника. Українська література. 9–11 класи : навчальний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2025. 160 с.
2. Стус В. Листи до сина / упор., передм., коментарі Стуса Д. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 280 с.
3. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. ; відп. ред. В. О. Винник. Київ: Наук. думка, 2003. 786 с.